

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

Галина БАНДУРА

ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті висвітлюється проблема обдарованості дитини. Аналізуються наукові праці з досліджень проблеми обдарованості та наголошується на необхідності її подальшого вивчення. Незважаючи на значний досвід роботи з обдарованими дітьми, у світовій науці немає єдиного підходу до визначення поняття «обдарованість».

Ключові слова: обдарованість, задатки, здібності, інтелектуальна допитливість, обдарована дитина.

The problem of child's talent is enlightened in the article. The scientific works of the talent problem researches are analysed and the necessity of its further study is stressed. In spite of the great work experience with talented children, there are no single approach to the definition of the talent conception in the world science.

Keywords: talent, inclinations, capacities, intellectual curiosity, talented child.

Глибокі перетворення, які відбуваються в усіх сферах нашого суспільства, не могли не позначитись на системі освіти, яка безпосередньо визначає інтелектуальний потенціал держави в майбутньому. Суспільству необхідні люди, які мислять не шаблонно, вміють шукати нові шляхи розв'язання запропонованих завдань, знаходити вихід з проблемної ситуації.

Проблема обдарованості висвітлювалася у працях багатьох всесвітньовідомих психологів (Дж. Гілфорд, П. Торренс, Ф. Баррон, К. Тейлор, Дж. Керрол, Б. Блум, Ж. Брюно, В. О. Моляко, О. М. Матюшкін, Я. О. Пономарьов, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн, Г. С. Костюк, В. А. Крутенький, Н. С. Лейтес, Б. М. Теплов та інші), низка публікацій присвячена вивченню творчих здібностей на різних вікових етапах, зокрема, розроблені психологічні принципи дослідження мисленнєвих дій дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку (В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, Н. М. Подякова), принципи проблемного навчання старшокласників (А. В. Брушлінський, Т. В. Кудрявцев, І. Я. Лернер), принцип відсутності зовнішнього та внутрішнього оціночних стимулів (Д. Б. Богоявленська) та інші. Проте ця проблема висвітлена недостатньо.

Незважаючи на значний досвід роботи з обдарованими дітьми, у світовій науці немає єдиного підходу до визначення самого поняття «обдарованість». Тривалий час головним показником обдарованості визнавався здебільшого інтелект. Фундаментальні дослідження, спрямовані на доведення стабільності показників інтелекту, призвели до того, що протягом багатьох років у ролі робочого визначення обдарованості, її еквівалентом був рівень інтелекту, визначений та оцінений за відповідними тестами.

Питанню обдарованості у вітчизняній психології приділяли багато уваги Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатка, О. Кульчицька, М. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко та ін.

Більшість дослідників [3] схиляються до думки, що основою обдарованості є здібності – сукупність індивідуально-психологічних особливостей. Вони є умовою успішного, високоякісного виконання людиною певної діяльності і зумовлюють різницю у динаміці оволодіння потрібними для неї знаннями, уміннями та навичками. Ступенями розвитку здібностей є обдарованість, талант і геніальність. І якщо геніальність – це доля небагатьох, то здібностями до певних видів діяльності і здатністю до творчості може і повинен оволодіти кожний.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених дав змогу українській дослідниці А. Липовій сформулювати поняття обдарованості як комплекс задатків і здібностей, що за сприятливих умов дають змогу потенційно досягнути значних успіхів у певному виді діяльності порівняно з іншими людьми. Отже, обдарованість, у її тлумаченні, є інтеграцією різних здібностей з метою досягнення позитивних результатів у конкретній діяльності [6].

Г. Костюк тлумачив обдарованість як індивідуальну своєрідність здібностей людини, вказуючи на значущість природних даних кожної особистості як сили, яка є вихідною внутрішньою спонукою розвитку здібностей. При цьому під здібностями він розумів істотні властивості людської особистості, що виявляються у її цілеспрямованій діяльності та зумовлюють її успіх. Природними можливостями розвитку, які створюють внутрішні умови для розвитку здібностей людини до певних видів діяльності, він визнавав задатки, розглядаючи здібності як реалізовані певною мірою задатки [6].

В. Войтко визначав обдарованість як «високий рівень задатків, результат і свідчення високого інтелектуального розвитку людини». Отже, головним показником обдарованості розглядали інтелект, звужуючи поняття «обдарованість» до поняття «інтелектуальна обдарованість» [3].

Як бачимо, підходів до розуміння і визначення поняття «обдарованість» на сьогодні існує безліч. Аналіз педагогічної та психологічної літератури, зокрема розробок В. Моляка, О. Музики, А. Липової, В. Войтко, М. Лейтеса, Ю. Гільбуха, М. Гнатка, О. Матюшкіна та інших дослідників дає можливість визначити основні суттєві ознаки поняття «обдарованість».

Обдарована дитина – це дитина, яка має «природні схильності до певного виду діяльності і задатки, розвинуті відповідним вихованням, високий рівень розвитку здібностей», який досягається значними успіхами у певних галузях діяльності [5]. Тобто, це інтелектуально високо-розвинена особистість з творчим, критичним складом розуму й невичерпною допитливістю.

Для обдарованих дітей характерними є:

– високі розумові здібності, зокрема уміння на високому рівні узагальнювати й формулювати поняття, абстрактно мислити й виносити абстрактні судження, швидко переробляти інформацію, незадоволеність повільною швидкістю навчання, свідомо регуляція з боку особистості процесу власного розвитку, освіти, самостійного діяння, часто більш раннє виявлення здібностей за різних умов, яке може визнаватися як симптом значних обдарувань;

– інтелектуальна допитливість, яка включає і звичайну цікавість та розвиток інтуїції. Допитливість як індивідуально-психологічна характеристика людини має досить велику спонукальну силу в мотивуванні інтелекту. Допитлива людина завжди спрямована до активного споглядання явищ світу, активної взаємодії з ними, актуалізації можливих і дійових способів перетворення. Така особистість перебуває у стані «активації пізнання», який є для неї звичним, необхідним. Цей стан досить легко актуалізується людиною при виникненні того чи іншого «пізнавального інтересу» і, як правило, спрямований на задоволення цього інтересу, на здійснення, завершення необхідного пізнавального акту;

– сприйнятливність (чутливість) і творчі здібності, які формуються на основні вміння швидко робити правильні висновки, адаптуватись до змін умов пошуку рішень;

– здатність до інтенсивної мотивації, яка дуже наближена до попередньої риси і відрізняється високим ступенем енергійності особи, умінням ставити проміжні і кінцеві цілі й зосереджуватися на їхньому виконанні; умінням працювати результативно і самостійно, а також наполегливістю і завзяттям; прагненням до досконалості у виконанні;

– афективні (емоційні) властивості, пов'язані з самокритичністю (рідко залишаються задоволені якістю виконання власних робіт і робіт

тих, хто біля дитини), високим рівнем етичного розвитку (небайдужі до проблем глобального характеру й етичних аспектів наслідків діяльності людини і наукових відкриттів, випереджають у розвитку свій біологічний вік).

О. Кульчицька про обдарованих дітей говорить таке: відчують значну потребу в розумовому навантаженні; легко мобілізують сили для досягнення пізнавальної мети, відрізняються здібністю до зосередження; люблять класифікувати, систематизувати; схильні до засвоєння енциклопедичних знань; характеризуються високим темпом розумового розвитку; дивують несподіваними зіставленнями й узагальненнями, що відрізняються значною оригінальністю та незвичними творчими способами обробки інформації; у ранньому віці можуть простежувати причиново-наслідкові зв'язки й робити відповідні висновки; люблять колекціонувати [4].

Дослідження П. Торренса показали, що обдаровані діти швидко проходять початкові рівні розвитку інтелекту і виявляють протидію усім видам нетворчих робіт. Явище обдарованості – це потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким можна розвивати та формувати здібності, уміння та навички у певній галузі діяльності. Природні задатки самі собою не визначають обдарованості; вона розвивається у процесі засвоєння духовних та інших надбань людства. Дехто з педагогів розглядає обдарованість як властивість людини мислити, що ніби випадає на долю тільки деяких обраних індивідів, проте, на думку Б. М. Теплова, обдарованість формується в умовах взаємодії внутрішньої природи індивіда та зовнішніх впливів природи та суспільства [6]. Складний взаємозв'язок цих трьох факторів значною мірою визначає перебіг розвитку явища обдарованості індивіда. Передумовою талановитості як високого ступеня соціальної обдарованості людини психологи вважають спеціальні задатки та їхній розвиток. Змістом цих задатків слід вважати певну особливість нервової системи та здатність органів чуття реагувати на подразники у процесі комунікації та діяльності. Вроджені задатки можна спостерігати на генетичному рівні, на фізіологічному рівні безумовних та умовних рефлексів, інстинктів; набуті задатки лежать у сфері психічного: підсвідомого, свідомого, надсвідомого. Але задатки – це лише потенціал, фундамент, на основі якого спеціальне навчання і виховання розвиває та формує здібності обдарованої дитини, а та через самостійну діяльність набуває ознак талановитості. Реалізація природних задатків дитини до творчості залежить не тільки від внутрішніх законів розвитку, але й від конкретних умов їхнього перебігу. У суспільному житті дитини постійно проявляються можливості, і яка з цих можливостей реалізує здібність – у

багатьох випадках залежить від свідомої діяльності саме дитини. Чим частіше дитина реалізує власні задатки в процесі творчості, тим повніше реалізується її необхідна воля та власні інтереси.

Збагачення обдарованої дитини досвідом самостійної пізнавальної діяльності та системою знань, чуттєвим досвідом та вірою у продуктивну діяльність – це передумови творчості. Щоб якісно проаналізувати творчу ауру дитини, слід звернутися до відповідного творчого середовища, у якому розвивається та формується майбутній талант. Здебільшого інтегровану оцінку обдарованості особистості дають тільки у творчій атмосфері, тобто у контексті буття, у результаті відвертого та фахового аналізу творчого доробку, користуючись демократичною формою спілкування, або у відкритій, насиченій особистим досвідом розмові. Проте найякісніше характеризується творча субстанція дитини у суперництві під час олімпіад, творчих виставок, вікторин, творчих діалогів, тренінгів, дебатів, інтелектуальних марафонів.

Життя доводить, що в складних умовах, в умовах, що постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (нових ідей і задумів, нових підходів, нових рішень). Водночас готовність до творчості, творчого розв'язання проблеми, креативність є, загалом, одним із механізмів психологічного захисту людини в складних умовах – як у трудовій діяльності, так і в кризових життєвих ситуаціях, таких, як безробіття, соціальні та економічні кризи, сімейні проблеми тощо [1].

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет // Избранные психологические труды. – М., 1990. – 240 с.
2. Грязева В. Г., Петровский В. А. Одаренные дети: экология творчества. – М. – Челябинск : ИПИ РАО, ЧГИИК, 1993. – 40 с.
3. Зазимко О. В. Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості / О. Зазимко // Обдарована дитина. – 1998. – № 8. – С. 5 – 12.
4. Кульчицька О. І. Проблеми обдарованості в сучасній психології // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : збірник наук. праць / за ред. І. А. Зязюна. – У 2-х ч. – Ч. 1. – К., 2001. – С. 263 – 268.
5. Матюшкин А. М., Снек Д. А. Одаренные и талантливые дети // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 88 – 97.
6. Одаренные дети / пер. с англ.; под общ. ред. Бурменской Г. В., Слуцкого В. М. – М. : Прогресс, 1991. – 383 с.